

Przypadki lęgów mieszanych oraz problematyka identyfikacji mieszańców międzygatunkowych dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus* i dzięcioła dużego *Dendrocopos major* w Polsce

The cases of mixed broods and identification of Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* and Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* hybrids in Poland

KRZYSZTOF DUDZIK¹, MICHAŁ POLAKOWSKI²

¹29–100 Włoszczowa, Wola Wiśniowa 99

e-mail: kdudzik1@tlen.pl

Członek Towarzystwa Badań i Ochrony Przyrody

²15–345 Białystok, ul. Zachodnia 30A/8

e-mail: polnocne.podlasie@gmail.com

Słowa kluczowe: dzięcioł białoszyi, *Dendrocopos syriacus*, dzięcioł duży, *Dendrocopos major*, lęg mieszany, hybrydyzacja.

W niniejszej pracy podjęto próbę podsumowania obserwacji lęgów mieszanych oraz hybrydów dzięciołów białoszyjego *Dendrocopos syriacus* (Hempr. et Ehrenb. 1833) i dużego *Dendrocopos major* (Linnaeus, 1758). Zgromadzono i scharakteryzowano łącznie 17 takich przypadków, których najwięcej zarejestrowano w południowo-wschodniej ($N = 7$) i północno-wschodniej części kraju ($N = 4$). Wśród 8 przypadków par mieszanych obu dzięciołów w 7 obserwacjach samicą w parze był białoszyi, a tylko w jednym – duży. Odnotowano także 11 lotnych osobników wykazujących cechy mieszańców międzygatunkowych. W artykule przedstawiono również cechy identyfikacyjne dzięciołów dużego i białoszyjego oraz ich hybrydów. Wśród udokumentowanych lub opisanych przypadków obserwacji mieszańce wykazywały podobny udział cech obydwu gatunków, a nieco rzadziej cechy pośrednie. Analiza zespołu stwierdzonych cech wskazuje na dużą zmienność obserwowanych hybrydów i ich wyglądu oraz głosu. Obrazuje również niewielką liczbę dobrze udokumentowanych lub opisanych spotkań takich ptaków. Te fakty, a także brak precyzyjnie określonego przebiegu zasięgu hybrydyzacji jak również powody kontynuowania powyższego zjawiska wskazują na dalszą potrzebę badań.

Wstęp

Zasięg europejskiej populacji dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus* (Hempr. et Ehrenb. 1833; ryc. 1) obejmuje kraje bałkańskie: północną Grecję, Rumunię, Bułgarię, kraje byłej Jugosławii, a także wschodnią Austrię, Węgry, Słowację,

Czechy, Mołdawię i Ukrainę (Hagemeyer, Blair 1997). W Polsce jest nielicznym ptakiem lęgowym południowo-wschodniej części kraju, będącym w ciągłej ekspansji na północ od swoich wcześniej zasiedlonych lęgowisk (Tomiałojć, Stawarczyk 2003; Buczek 2007). Po raz pierwszy został odnotowany w lipcu i grudniu 1978 roku

Ryc. 1–2. Dzięcioł białośliwy *Dendrocopos syriacus* (po lewej) i dzięcioł duży *D. major* (po prawej) przy dziupli lęgowej (Wola Wiśniowa, 21.05.2007 r.; fot. Cezary Nowak)

Figs 1–2. Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* (left) and Great Spotted Woodpecker *D. major* (right) by the nest hole (Wola Wiśniowa, 21 May 2007, photo by C. Nowak)

w Trzcianie pod Rzeszowem, gdzie rok później znaleziono dwa gniazda (Ciosek, Tomiałoć 1982). Obecnie jego stały zasięg gniazdowania obejmuje niemal cały niż Małopolski oraz południową część Lubelszczyzny i Kielecczyzny. Izolowane stanowiska lęgowe stwierdzono natomiast na Śląsku, w Wielkopolsce, na Mazowszu i Podlasiu (Tomiałoć, Stawarczyk 2003). Gatunek ten zasiedla głównie środowiska synantropijne, często parki, sady, rzadziej doliny luźno zadrzewionych rzek i lasy liściaste. Zadowolona się również skąpym zadrzewieniem, niekiedy wykując dziuple nawet w drewnianych słupach telefonicznych. Stwierdzany bywa na cmentarzach, starych ogródkach działkowych, przydrożnych szpalerach drzew, dzielnicach willowych i za-

drzewieniach śródpólnych (Tomiałoć, Stawarczyk 2003; Buczek 2007). Na krawędzi zasięgu w kraju notowano przypadki jego mieszanych lęgów z bliźniaczym dzięciołem dużym *Dendrocopos major* (Linnaeus, 1758; ryc. 2), który jest o wiele liczniejszy i znacznie bardziej rozprzestrzeniony. Zamieszkuje on prawie całą Europę z wyjątkiem Islandii, Irlandii, obszarów Fennoskandii, położonych poza kręgiem polarnym oraz najwyższych partii gór (Hagemeijer, Blair 1997). W Polsce jest średnio licznym ptakiem lęgowym, o bardzo równomiernym rozmieszczeniu na obszarze całego kraju. Zasiedla wszelkie typy lasów, gnieździ się również w śródpólnych zadrzewieniach, w parkach i na cmentarzach (Osiejuk, Łosak 2007).

Hybrydyzację dzięciołów białoszyjego i dużego po raz pierwszy zaobserwowano w Europie na Węgrzech, w okresie gdy dzięcioł białoszyj dynamicznie rozszerzał swój zasięg z Bałkanów w kierunku Karpat Zachodnich (= Północnych) (Keve 1948–1951, 1955). Cramp (1985) stwierdza, iż dzięcioł białoszyj niekiedy krzyżuje się z dzięciołem dużym na granicy swojego zasięgu. Również Skakuj i Stawarczyk (1994) nadmieniają, iż mieszańce spotyka się głównie na obszarach świeżo zasiedlonych przez dzięcioła białoszyjego. Ta początkowo atrakcyjna hipoteza nie została jednak dobrze zbadana i twierdzenie to jest bardzo uproszczone. Na Węgrzech mieszańce obserwowano jeszcze długo po tym, jak dzięcioł białoszyj skolonizował ten kraj (Gorman 1997). Autor ten twierdzi również, iż hybrydyzacja nie jest ograniczona do skraju zasięgu dzięcioła białoszyjego i nie jest ściśle związana z nieobecnością potencjalnego partnera własnego gatunku, choć jednocześnie nie wyjaśnia dokładnie, jakie, w jego przekonaniu, są inne powody tego zjawiska.

Celem niniejszej pracy jest podsumowanie i charakterystyka dotychczasowych obserwacji par mieszanych oraz hybrydów dzięcioła białoszyjego i dużego w Polsce, a także próba określenia cech upierzenia obserwowanych w terenie bastardów.

Obserwacje par mieszanych oraz hybrydów dzięciołów białoszyjego i dużego

Zgromadzono łącznie 17 przypadków mieszanych lęgów bądź obserwacji mieszańców międzygatunkowych dzięcioła białoszyjego i dużego (tab. 1). Wśród powyższych przypadków ośmiokrotnie stwierdzono pary mieszańce (ryc. 3), a jedenastokrotnie były to ptaki o cechach hybrydów (ryc. 4). Dwa stwierdzenia stanowiły obserwacje młodocianych ptaków towarzyszących parze mieszanej (ryc. 5). Po raz pierwszy na obszarze Polski spotkano się z tym zjawiskiem w miejscowości Trzciana (pow. rzeszowski), gdzie w czerwcu 1980 roku obserwowano prawdopodobną parę mieszaną tych dwóch gatunków dzięciołów (Ciosek, Tomiałojć 1982). Liczba takich obserwacji zaczęła wzrastać od połowy lat 90. XX wieku, a największe ich nasilenie przypadło na początek XXI wieku. Najliczniejsze przypadki zaobserwowano w południowo-wschodniej ($N = 7$) i północno-wschodniej ($N = 4$) części kraju. W części wschodniej i centralnej odnotowano 3 obserwacje, w północnej – 2, a w południowej – 1 stwierdzenie. Jednocześnie nie odnotowano par mieszanych bądź hybrydów w zachodniej części Polski, co zapewne wiąże się z położeniem tego obszaru poza zwartym zasięgiem lęgowisk dzięcioła białoszyjego, jego sporadycz-

Ryc. 3. Para mieszana przy dziupli lęgowej (Wola Wiśniowa, 27.05.2007 r.; fot. P. Grzegorzcyk)
 Fig. 3. Mixed pair by the nest hole (Wola Wiśniowa, 27 May 2007; photo by P. Grzegorzcyk)

Ryc. 4. Mieszaniec – samiec (Kępa, 2.12.2010 r.; fot. A. Parapura)
 Fig. 4. A hybrid male (Kępa, 2 December 2010; photo by A. Parapura)

Tab. 1. Wykaz obserwacji oraz charakterystyka par mieszanych i mieszańców dzięciołów białoszyjnego *Dendrocopos syriacus* i dużego *D. major* w PolsceTab. 1. The list of observations and description of mixed pairs and hybrids of Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* and Great Spotted Woodpecker *D. major* in Poland

Nr No.	Data Date	Miejsce Place	Obserwator/Publicacja Observer/Publication	Uwagi Remarks
1	06.1980 r.	Trzciana (pow. rzeszowski, woj. podkarpackie)	Ciosek i Tomiałoć 1982	♂ <i>D. major</i> , ♀ <i>D. syriacus</i>
2	8.10.1995 r.	Ciasne (gm. Supraśl, woj. podlaskie)	M. Polakowski, M. Szachowicz	♂ wykazujący cechy mieszańca
3	26.03–11.06.1998 r.	Warszawa, Ursynów (woj. mazowieckie)	J. Matusiak (Komisja Faunistyczna 2001)	♂ <i>D. major</i> , ♀ <i>D. syriacus</i>
4	24.06–8.07.1999 r.	Białystok (woj. podlaskie)	M. Juniewicz, B. Juniewicz, G. Grygoruk	♀ <i>D. syriacus</i> + 2 juv. mieszańce
5	12.06–28.06.2000 r.	Białystok (woj. podlaskie)	M. Juniewicz, M. Polakowski	♀ <i>D. syriacus</i> + 1 juv. mieszaniec
6	sezon lęgowy 2001	Gdańsk-Oliwa (woj. pomorskie)	Sikora i in. 2007	♂ <i>D. syriacus</i> , ♀ <i>D. major</i>
7	06.2003 r.	Białystok (woj. podlaskie)	M. Polakowski, T. Tumiel, A. Krasnodębska	♂ <i>D. major</i> , ♀ <i>D. syriacus</i> + 3 pull.
8	13.02–15.03.2004 r.	Wólka Pukarzowska (gm. Łaszczów, woj. lubelskie)	J. Michalczuk	♂ wykazujący cechy mieszańca
9	13.03.2004 r.	Pomiechówek (woj. mazowieckie)	J. Dyczkowski, C. Pióro, M. Kokornaczuk; Komisja Faunistyczna 2005	♀ <i>D. syriacus</i> , ♂ <i>D. major</i> lub mieszaniec
10	15.03.2004 r.	Muratyn (gm. Łaszczów, woj. lubelskie)	J. Michalczuk	♀ wykazująca cechy mieszańca
11	9.04.2004 r.	buczyna między Krakowem a Trzebiną	Harrop 2005	♀ wykazująca cechy mieszańca
12	17.04.2004 r.	Nabróż (gm. Łaszczów, woj. lubelskie)	J. Michalczuk	♂ wykazujący cechy mieszańca
13	4–6.10.2004 r.	Jastarnia (woj. pomorskie)	P. Malczyk, S. Rubacha, Z. Kajzer	♀ wykazująca cechy mieszańca
14	20.05–1.06.2007 r.	Wola Wiśniowa (gm. Włoszczowa, woj. świętokrzyskie)	K. Dudzik, M. Janik, P. Grzegorzczak, C. Nowak	♂ <i>D. major</i> , ♀ <i>D. syriacus</i> + pull.
15	15.01.2010 r.	Radoszyce (woj. świętokrzyskie)	M. Kubicki	♀ wykazująca cechy mieszańca
16	06.2010 r.	Górki (gm. Wiślica, woj. świętokrzyskie)	P. Malczyk	♂ wykazujący cechy mieszańca
17	12.2010 r.	Kępa (gm. Kotuń, woj. mazowieckie)	A. Parapura [www.birdwatching.pl]	♂ wykazujący cechy mieszańca

nymi obserwacjami tamże, a – co za tym idzie – także niewielkim prawdopodobieństwem napotkania par jedno- lub dwugatunkowych.

W ośmiu przypadkach lęgów par mieszanych najczęściej samicą w parze był dzięcioł

białoszy (N = 7). W jedenastu przypadkach były to lotne osobniki wykazujące cechy mieszańców międzygatunkowych. Siedem obserwacji wykonano w sezonie lęgowym, a pozostałe w innych porach roku.

Ryc. 5. Juwenalny hybryd – sterówki dzięcioła dużego *D. major* i boki szyi dzięcioła białoszyjnego *D. syriacus* (Białystok, czerwiec 2003 r.; fot. M. Polakowski)

Fig. 5. A juvenile hybrid – tail feathers of Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* and neck sides of Syrian Woodpecker *D. syriacus* (Białystok, June 2003; photo by M. Polakowski)

Cechy identyfikacyjne dzięciołów: dużego i białoszyjnego oraz ich mieszańców

Cechy diagnostyczne upierzenia dzięcioła białoszyjnego i dużego są powszechnie znane i podawane w różnych publikacjach (Glutz von Blotzheim, Bauer 1980; Skakuj, Stawarczyk 1994; Jonsson 2006; Svensson i in. 2009). Ze względu na bliskie pokrewieństwo obu gatunków ptaków oraz możliwość napotkania w terenie hybrydów, najtrafniejsze wydaje się dostrzeżenie zespołu charakterystycznych cech fenotypowych gwarantujących trafne oznaczenie. Są to: wygląd sterówek i boku szyi oraz typowy głos identyfikowanego osobnika. Cechy pomocnicze to: wygląd pokryw nosowych i kolor pokryw podogonowych oraz występowanie lub brak strychowania na spodzie ciała.

Wśród udokumentowanych lub opisanych przypadków obserwacji mieszańców hybrydy wykazywały podobny udział cech obydwu gatunków, a nieco rzadziej cechy pośrednie (tab. 2). Najczęściej miały sterówki odpowiadające tym u dzięcioła dużego, a rzadziej białoszyjnego, lub też pośrednie między obu tymi gatunkami. Inny pogląd prezentują Skakuj i Stawarczyk (1994), którzy na podstawie stosunkowo nielicznych przypadków obserwacji mieszańców z centralnej Europy podają ogon jako nadrzędną cechę identyfikacyjną w terenie, opisując go jako najczęściej pośredni między obydwoma gatunkami dzięciołów. Ubarwienie boku szyi u połowy stwierdzonych przypadków odpowiadało temu u dzięcioła białoszyjnego, a niewiele rzadziej było pośrednie (tab. 2).

Tab. 2. Frekwencja cech dzięcioła dużego *Dendrocopos major* (DA) i białoszyjnego *D. syriacus* (DS) u obserwowanych mieszańców (cechy diagnostyczne obu gatunków wyróżniono pogrubionym drukiem)

Tab. 2. Distribution of features of Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* (DA) and Syrian Woodpecker *D. syriacus* (DS) in observed hybrids (diagnostic features in bold)

Cecha Feature	Udział DA (%) Percentage of DA	Udział DS (%) Percentage of DS	Udział cech pośrednich (%) Percentage of intermediate features
Pokrywy nosowe (N = 6)	33	50	17
Bok szyi (N = 11)	9	45	45
Sterówki (N = 11)	45	18	36
Strychy na spodzie ciała (N = 5)	40	60	0
Podogonie (N = 11)	27	37	36
Głos (N = 10)	20	60	20

Głos mieszańców przeważnie odpowiadał temu, jakim odzywa się dzięcioł białoszyi. Pozostałe, pomocnicze w identyfikacji terenowej, cechy obu gatunków były rzadziej dostrzegane przez obserwatorów (strychy na spodzie ciała, pokrywy nosowe czy zasięg bieli na czole) lub ich występowanie odpowiadało równie często jednemu, jak i drugiemu gatunkowi (tab. 2).

Analiza cech mieszańców wskazuje na niewielkie podobieństwo obserwowanych hybrydów i dużą zmienność ich wyglądu oraz głosu. Wykazuje również niewielką liczbę takich obserwacji i jeszcze mniejszą liczbę przypadków dobrze udokumentowanych lub opisanych.

Podsumowanie

Opisywane fakty wskazują na coraz częstsze przypadki hybrydyzacji tych dwóch bliźniaczych gatunków i potrzebę dokładnego przyglądania się w terenie dzięciołom z rodzaju *Dendrocopos*. Część obserwacji może dotyczyć mieszańców między tymi dwoma gatunkami (Tomiałojć, Stawarczyk 2003), w związku z czym identyfikacja obu taksonów jest utrudniona i wymaga dostrzeżenia zestawu cech diagnostycznych. Hybrydyzacja może występować gdziekolwiek oba gatunki się spotkają, choć często ma miejsce na krawędzi zasięgu dzięcioła białoszyjnego, gdzie trudniej o partnera

własnego gatunku. Pary mieszane i mieszańce spotykane są jednak również na obszarze stałego występowania obu taksonów. W związku z tym, nadal niejasne pozostają powody kontynuowania hybrydyzacji tych ptaków oraz zasięg tego zjawiska. Nieliczne informacje z Polski (por. Tomiałojć 1990; Komisja Faunistyczna 2001, 2005; Harrop 2005) oraz całej centralnej Europy (por. Glutz von Blotzheim, Bauer 1980; Skakuj, Stawarczyk 1994; Gorman 1997) potwierdzają taki pogląd.

Podziękowania

Pragniemy wyrazić wdzięczność Łukaszowi Janowiakowi za cenne uwagi do pierwszej wersji tekstu, Marii Wieloch za pomoc przy gromadzeniu literatury tematycznej oraz Elżbiecie Wolskiej, Joannie Przybylskiej i Włodzimierzowi Wróblewskiemu za trud tłumaczenia artykułów.

Obserwacje łągów mieszanych oraz mieszańców dzięcioła dużego i białoszyjnego z obszaru podlegania weryfikacji, które wykorzystano w niniejszym artykule, uzyskały akceptację Komisji Faunistycznej PTZool.

PIŚMIENNICTWO

Buczek A. 2007. Dzięcioł białoszyi *Dendrocopos syriacus*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków łągowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań: 304–305.

- Ciosek J., Tomiałojć L. 1982. Dzięcioł syryjski *Dendrocopos syriacus* (Hempr. et Ehrenb.) ptakiem lęgowym w Polsce. Prz. Zool. 26: 101–109.
- Cramp S. (red.). 1985. The Birds of the Western Palearctic, vol. IV. Terns to Woodpeckers. Oxford University Press, Oxford.
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. 1980. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Gorman G. 1997. Hybridisation by Syrian Woodpeckers. Brit. Birds 90: 578.
- Hagemeijer E.J.M., Blair M.J. (red.). 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&AD Poyser, London.
- Harrop A.H.J. 2005. Presumed hybrid Syrian × Great Spotted Woodpecker in Poland. Brit. Birds 98: 98–99.
- Jonsson L. 2006. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. MUZA, Warszawa.
- Keve L. 1948–1951. A Balkani fakopancs terjeszkedese a Dunantulon. Aquila 55–58: 246.
- Keve L. 1955. A balkani fakopancs terjeszkedese Európában. Aquila 59–62: 299–305.
- Komisja Faunistyczna 2001. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. Not. Orn. 42 (3): 193–214.
- Komisja Faunistyczna 2005. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2004. Not. Orn. 46 (3): 157–178.
- Osiejuk T.S., Łosak K. 2007. Dzięcioł duży *Dendrocopos major*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań: 302–303.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Skakuj M., Stawarczyk T. 1994. Die Bestimmung des Blutspechts *Dendrocopos syriacus* und seine Ausbreitung in Mitteleuropa. Limicola 8: 217–241.
- Svensson L., Mullarney K., Zetterstroem D., Grant P. J. 2009. Collins Bird Guide. The most complete guide to the birds of Britain and Europe. HarperCollins Publisher, London.
- Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.

SUMMARY

Chrońmy Przyrodę Ojczystą 67 (3): 254–260, 2011

Dudzik K., Polakowski M. The cases of mixed broods and identification of Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* and Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* hybrids in Poland

The paper summarises the cases of mixed broods as well as observations of hybrids of Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* (Hempr. et Ehrenb. 1833) and Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* (Linnaeus, 1758). Altogether 17 cases are presented, the majority of which were recorded in south-eastern ($N = 7$) and north-eastern ($N = 4$) parts of Poland. In 7 out of 8 mixed pairs the female was a Syrian Woodpecker and only in one – a Great Spotted Woodpecker. Eleven birds with the features of hybrids were observed. Among the documented and described observations the hybrids had a similar distribution of features of both species and, less frequently, transitional features. The analysis of the complex of recorded features indicates a significant variability of the appearance and voice among the observed hybrids. Well documented or described observations of hybrids are scarce. The above mentioned, as well as the lack of precisely delimited area of hybridisation and the unknown causes of the phenomenon indicate the need for further research.